

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ

*О. В. Сухомлинська, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН
України, головний науковий співробітник відділу історії освіти
ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського*

У рамках виконання планової теми колективом авторів відділу історії освіти підготовлено й оприлюднено навчальне й одночасно наукове видання «Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017)» [1]. У другому розділі цієї праці вміщено першоджерела, присвячені вихованню дітей і молоді переважно в закладах загальної середньої освіти. Таких текстів від часу проголошення незалежності накопичилося досить багато: у книжці 18 текстів, а в списку додаткових концептуальних джерел перелічено ще 26 найменувань з відповідної тематики. Серед представлених текстів найбільше концепцій, але є й документи, які містять у назві слово «програма» і мають розкривати програмне забезпечення або вже розроблених концептуальних документів, або ж запропонувати власні проекти. Під програмним забезпеченням виховного процесу маємо на увазі план діяльності в обраному напрямі та його конкретизований зміст.

Перша виховна програма з'явилася у 1991 р. і мала назву «Комплексна програма пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей і молоді», у розробці якої брали участь НАН України, Міністерство народної освіти, Міністерство вищої освіти, інші відомства. Головною метою програми визначалося «відпрацювання, розробка, налагодження, впровадження ефективних методичних засобів та технологій пошуку, навчання, виховання і самовдосконалення обдарованих дітей та молоді, створення умов для гармонійного розвитку особистості» [1, с. 292]. Програма орієнтована на всі вікові періоди розвитку дітей і молоді аж до молодих спеціалістів і передбачала створення комплексу нормативно-правових актів для реалізації поставлених завдань, складалася з 6 підпрограм, що передбачали проведення відповідних наукових досліджень, видання окремих програм, підручників, удосконалення роботи діючих навчально-виховних і освітніх закладів.

У 1995 р. з'явилася Національна державна програма естетичного виховання, підготовлена в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України під керівництвом академіка І. А. Зязюна. Вона охоплювала широке коло питань і висунула ідею про системоформуючий фактор естетичного виховання, який, на думку авторів, є провідним для всіх інших напрямів. Програма має два розділи: у першому перелічено й прокоментовано провідні напрями естетичного виховання в основних сферах життєдіяльності людини, а в другому – викладено механізми реалізації цієї програми, у тому числі й теоретико-методичне обґрунтування й соціально-організаційне забезпечення. Ці програми так і залишилися проектами, не втілювалися в цілісному вигляді, хоча багато з того, що було запропоновано, реалізовувалося на практиці.

У наступні роки, і зокрема в 1999 р., прийнято на офіційному рівні дві програми – Національна програма патріотичного виховання громадян,

формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (постанова Кабінету Міністрів України) та Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (рішення колегії Міністерства освіти України). Програми адресовані українському суспільству, а частина завдань, які стосуються дітей і молоді, досить невелика.

Натомість Національна програма виховання дітей і молоді, що була підготовлена в Інституті проблем виховання АПН України під керівництвом академіка І. Бега й оприлюднена у 2004 р., адресується особам і установам, які опікуються питаннями виховання. Автори зазначають, що її метою є «визначення сучасних теоретичних засад виховання (мети, принципів, основних напрямів, змісту, технологій), розвитку виховних систем, сприяння підвищенню ефективності виховної діяльності» [1, с. 430]. Проте кардинальних змін у виховному процесі вона не передбачає. Про це свідчать завдання Програми, де вживаються такі дієслова: «підвищити», «зміцнити», «ефективніше використовувати», «підтримувати» тощо. Програма тяжіє до теоретизування, а не до конкретики, про що свідчить наявність розділів: «Особливості сучасної соціокультурної ситуації виховання дітей та учнівської молоді в Україні», «Мета, завдання і принципи виховання» і лише в шостому розділі автори переходять власне до розкриття змісту виховання, спрямованого на долучення дітей і молоді до системи цінностей, на яких формуються якості особистості. Головними з них є патріотизм і національна самосвідомість [1, с. 440], методика формування яких варіюється залежно від віку дитини. Вона спирається на трудове, естетичне, екологічне, фізичне виховання та ціннісне ставлення до власного «Я». Технологіями виховного процесу виступають як традиційні форми, способи і прийоми, так і інноваційні інтерактивні технології. Тож Програма має більше теоретико-методологічний, ніж практичний характер. Її особливість полягає в тому, що вона виокремлює питання патріотичного виховання та формування національної ідентичності як пріоритетні у всьому виховному процесі.

Програмному забезпеченню в загальнонавчальному розумінні цього поняття присвячений документ «Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» (2011), підготовлений тим самим авторським колективом. Вони «передбачають залучення учнів до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються у години дозвілля, тобто в позакласний час» [1, с. 463]. У своїй сукупності Основні орієнтири створюють цілісну модель виховання як орієнтовної для інших моделей. Основні орієнтири дитиноцентровані, претендують на створення виховної системи як цілісного організму, який виникає в процесі інтеграції основних компонентів виховання [1, с. 470].

На відміну від інших документів приділено велику увагу змісту виховання, який диференціюється відповідно до вікових періодів розвитку дитини. Віковим же особливостям присвячено цілий розділ [1, с. 479–487], а методику виховної роботи розподілено за рівнями освіти: початкова ланка (молодший шкільний вік), основна (підлітковий), старша (старший підлітковий). У документі запропоновано

велику кількість форм роботи як традиційних, так і інноваційних відповідно до рівнів освіти.

Наступний програмний документ «Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» підготовлено в 2014 р. академіком І. Бехом та завідувачкою лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України К. Чорною. Ця Програма більше нагадує концепцію, ніж програму, оскільки аспектові програмного забезпечення приділено досить мало уваги [1, с. 506–509], а питання, пов'язані з розкриттям патріотизму, мети, завдань і принципів патріотичного виховання, тенденцій та узагальнених змістових наповнень, розглянуто досить широко [1, с. 487–506].

У плані програмного забезпечення виховного процесу заслуговують на увагу Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015), які наповнюють Концепцію конкретним змістом, пропонують різні форми, методи і засоби виховання [2]. Цей підхід – створення концепції з подальшим опреченням висловлених у ній ідей – є найбільш продуктивним для організації і проведення загальновиховного процесу.

У 2018 р. з'явилася Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», підготовлена колективом Інституту проблем виховання НАПН України у співпраці з Інститутом модернізації змісту освіти [3]. Її поява зумовлена як новою суспільною ситуацією в країні, так і реформуванням загальної середньої освіти, висуненням у практику ідей Нової української школи. Ця Програма не увійшла до Антології і аналізуватиметься в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017) : хрестоматія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д., Гавриленко Т. Л. та ін. ; наук. ред.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д. Вінниця : Твори, 2019. 525 с. URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=20637> (дата звернення: 10.10.2019).

2. Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді : дод. до наказу М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Законодавство України / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0641729-15/print> (дата звернення: 27.02.2019).

3. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей / Ін-т проблем виховання НАПН України, Держ. наук. установа «Інститут модернізації змісту освіти» ; керівник програми І. Д. Бех. Київ, 2018. 40 с. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/> (дата звернення: 12.10.2019).